

ACADEMIA ROMÂNĂ

TRADIȚIA ISTORICA

IN

CHESTIUNEA ORIGINILOR ROMÂNE

DE

DIMITRE ONCIUL

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE.

EXTRAS DIN
ANALELE ACADEMIEI ROMÂNE
Seria II. — Tom. XXIX.
MEMORIILE SECȚIUNII ISTORICE.

BUCUREȘTI

INST. DE ARTE GRAFICE „CAROL GÖBL” S-SOT ION ST. RASIDescu
16, STRADA DOAMNEI, 16.

1907.

18.555

Prețul 30 bani.

TRADIȚIA ISTORICĂ

ÎN

CHESTIUNEA ORIGINILOR ROMÂNE

DE

DIMITRE ONCIUL
Membru al Academiei Române.

Sedința dela 23 Martie 1907.

Controversa în așa numita «chestiune română», începută acum 125 de ani cu ipoteza lui Sulzer despre originea Românilor, care a dat loc la o vie discuție, a mers, în cele două decenii din urmă, foarte puțin înainte. Scrierile mai nouă ce privesc sau ating chestiunea au adus fapte nouă numai din punct de vedere lingvistic, dar fără rezultate decizive; iar ultima scriere specială: *Die Herkunft der Rumänen*, de Dr. Emil Fischer (apărută în 1904), o încercare de nespecialist din punct de vedere «istoric-lingvistic-etnografic», nu duce problema cu nici un pas-mai înainte. În starea actuală a chestiunii, rezultate hotărâtoare pentru resolvarea ei definitivă nu se pot aștepta, cred, decât dela mărturii nouă ce s'ar descoperi sau constată în viitor.

Dacă totuș vin a face această comunicare, tratând despre *tradiția istorică în chestiunea originilor române*, fără vreo mărturie nouă, este pentru următoarele cuvinte.

În discuția ce a urmat până acum, tradiția despre originea Românilor, constatată chiar dela cele dintâi mărturii istoriografice asupra lor ca popor propriu cu numele de «Vlahi», a fost prea puțin apretiată ca argument. Totuș tradiția istorică, fântâna fundamentală a toată istoriografia, e singura care, până la probe contrare convingătoare, poate să formeze baza reală pentru punctul de ple-

care al istoriei noastre. Neținând seamă de aceasta, unii autori nu s'au sfiit a emite, cu o ușurință uimitoare, păreri de cele mai bizare despre începutul naționalității române. Astfel și la noi s'a putut întâmpla, tocmai în anul jubilar când Românimea serbătoare, odată cu 40 de ani de domnie a Intemeietorului Dinastiei României și al Regatului român, 18 secole dela întemeierea naționalității române în Dacia lui Traian, s'a putut întâmpla ca un autor român să spună cele următoare:

«Susțin, precum voi dovedi pe larg în curând aiurea, că elementul roman, rămas în Dacia Traiană după retragerea legiunilor, n'a putut să se mănție și a trebuit să dispară în curând fără urme în potopul de barbari năvălitori. Naționalitatea română s'a născut deci, după mine, exclusiv numai din contopirea Slavilor ce venise să se așeze în ținuturile noastre, cu elementele romanizate de peste Dunăre, aduse ca captivi în urma neîncetelor năvăliri slave, sporite prin numărul acelor cari fugiau din Imperiu de greutatea birurilor, și prin desnaționalizarea celor dintâi prin cei de ai doilea, cu totul superiori în minte și în cultură. Acest chip de a concepe formațiunea neamului românesc ne înlesnește cu desăvârșire priceperea multor fapte ale alcătuirii politice și economice a Românilor în evul mediu» (1).

Autorul, d-l Radu Rosetti — un colaborator apreciat al Analelor noastre, unde a găsit ospitalitate și în cazul de față, în împrejurări asupra cărora Procesul-verbal al ședinței dela 12 Ianuarie a. c. dă lămurire — rămâne datornic cu proba, cum acest chip al său de a concepe formarea neamului românesc înlesnește priceperea «alcătuirii politice și economice a Românilor în evul mediu». D-sa promite a dovedi aiurea teza ce a găsit de cuviință s'o enunțe aci fără nici o probă, drept soluție a grelei probleme. Dar în scrierea sa ulterioară: *Pământul, sătenii și stăpânii în Moldova*, apărută în acest an, o carte de un merit remarcabil, cu o introducere (mai puțin meritorie) «despre alcătuirea neamului românesc», autorul renunță la dovada ce trebuia s'o dea, modificându-și părerea în chipul următor:

«Din textele istoricilor bizantini» zice dânsul — «constatăm că Slavii, în timpul năvălirilor lor în secolul al VI-lea, au transportat captivă, în Dacia

(1) Radu Rosetti, *Despre originea și transformările clasei stăpânitoare din Moldova*. Extras din *Analele Academiei Române*, XXIX (1906), 2 146 sq.

Traiană, unde se stabilise, o parte însemnată a populației romanizate din Imperiul de Orient. Acest element roman introdus în Dacia, înmulțindu-se pe când elementul slav scădea prin pierderi în războaie și mai ales prin colonizarea aproape a întregii peninsule Balcanice, *s'a unit cu rămășițele vechii colonii traiane care se refugiase în partea muntoasă a regiunii dintre Olt și Tisa*. În urmă, vitalitatea și puterea de expansiune a acestui element roman reuși să desnaționalizeze aproape cu desăvârșire elementul slav, mai mare în număr decât el, însă lipsit de coeziune, formând astfel neamul românesc». (Pag, 21.)

În acest înțeles, d-l Rosetti și-a formulat părerea mai întâiu într'un articol despre *Invaziunile Slavilor în peninsula Balcanică și formațiunea naționalității române*, apărut acum 18 ani (1). Cât despre captivi, autorul avea drept predecesor, de mai bine de două secole, pe Dalmatul Lucio, care, în scrierea sa: *De regno Dalmatiae et Croatiae* (1666), exprimase o părere mai mult sau mai puțin identică în fond.

«Deși scriitorii» — zice Lucio — «socotesc în general pe Vlahi drept urmași ai Romanilor aduși de Traian, totuș . . . mai probabil se pare că Bulgarii au transportat captivi romani, împreună cu limba, din părțile cisistriene în cele transistriene, cari s'au amestecat cu cei rămași acolo din timpul lui Aurelian sau transportați încolo mai înainte de alți barbari, decât că toți ar descinde din vechii Romani, rămași acolo din timpul lui Aurelian» (2).

După această presupunere a urmat apoi și Engel, în scrierea sa: *Commentatio de expeditionibus Traiani ad Danubium et origine Valachorum* (1794), modificând-o însă în sensul unei re-întoarceri în Dacia, care ar fi fost părăsită cu desăvârșire de Romani sub Aurelian. Urmașii colonilor lui Traian, strămutați peste Dunăre și amestecați cu elemente romanizate, ar fi ocupat iarăș vechea lor patrie, fiind transportați înapoi de Bulgari în secolul al IX-lea, când ei stăpâneau ambele maluri ale Dunării.

D-l Rosetti este al treilea autor care pune în legătură originea Românilor din Dacia cu captivii transportați înapoi de barbari. Transportarea de numeroși captivi din imperiul roman, de către

(1) *Revista Nouă*, II (1889), 337.

(2) Schwandtner, *Scriptores rerum Hungaricarum*, III (1748), 458.

barbarii ce stăpâneau Dacia, este un fapt bine constatat prin mărturii contemporane. Intru cât însă ei au contribuit aci la formarea naționalității române, este o întrebare la care nu se poate răspunde cu atâta ușurință, fără alte probe. Mărturiile istorice arată că mai mulți dintre acei captivi s'au întors iarăș în patrie, și le dau importanță la nordul Dunării numai ca propagatori ai creștinismului între indigeni (1). Tradiția istorică n'are știre despre captivi ca străbuni ai Românilor, și istoricii — afară de autorii citați — n'au îndrăznit să iepe pe captivii transportați de barbari în Dacia drept punct de plecare al istoriei române în această țară.

Dacă în secolul al XVII-lea și al XVIII-lea asemenea păreri, rămase de alminterea izolate, s'au putut emite fără probe serioase, astăzi aceasta nu mai poate fi permis în istoriografie. Deci o altă orientare se cere, din acest loc, pentru istoriografia noastră națională. În ședința dela 12 Ianuarie, d-l T. Maiorescu, făcând o întrebare în privința memoriului respectiv din Analele Academiei Române, a cerut ca Secțiunea istorică să se pronunțe. Eră o legitimă grijă pentru direcția ce publicațiunile acestei instituțiuni naționale trebue s'o dea în mișcarea noastră științifică.

Iată cuvântul pentru ce găsesc necesar a preciza, în cele următoare, punctul de vedere istoric, cel dat prin tradiția istorică.

* * *

Cele dintâi mărturii istorice asupra Românilor ca popor deosebit nu sunt mai vechi decât din secolul al XI-lea. Hrisovulul împăratului Vasile II pentru arhiepiscopatul de Ohrida, din 1020, după care acestui arhiepiscopat erau supuși și «Vlahii din toată Bulgaria» (2), este cea mai veche mărturie contemporană ce îi numește. Înainte de această dată, ei nu se află menționați decât la scriitori mai târzii, cari îi arată mai întâiu în părțile Daciei, ca locuitori mai vechi pe timpul invaziunii Ungurilor la sfârșitul se-

(1) Menandros, p. 334. Acta S. Demetrii, ed. Migne, *Patrologia graeca*, CXVI, 136f sq. Theophanes continuatus, p. 216 sq. (Pseudo-) Symeon magister, p. 615. Georgius Monachus p. 817 sq. Leo Grammaticus, p. 231 sq. Scriptor incertus de Leone Bardae filio, p. 345.

(2) H. Gelzer, *Ungedruckte und wenig bekannte Bistümerverzeichnisse der orientalischen Kirche*, Byzantinische Zeitschrift, II (1893), p. 46: τῶν ἀνὰ πᾶσαν Βουλγαρίαν Βλάχων.

colului al IX-lea (1), iar în peninsula Balcanică, abia în a doua jumătate a secolului al X-lea (2).

Prin «toată Bulgaria», unde la începutul secolului al XI-lea se aflau Vlahii din hrisovul lui Vasile II, se înțelege fostul imperiu bulgar, supus de acest împărat (1018), în întinderea ce avea și circumscripția arhiepiscopatului bulgar de Ohrida. Aceasta cuprindea Bulgaria dunăreană, cu părțile sârbești de lângă Morava până la Belgrad, aproape toată Macedonia, cu părți din Albania și Epir până dincolo de Ianina, și Tesalia de Nord până dincolo de Vlaholivada (3). În aceste părți, și Kekavmenos, scriitor bizantin din a doua jumătate a secolului al XI-lea, arată locuințele Vlahilor din peninsula Balcanică pe timpul său, și anume în «Epir, Macedonia și Elada (mai ales Tesalia=Vlahia mare)», cum și în «munții Bulgariei» (4). Tot acolo îi găsim și mai pe urmă.

Kekavmenos, cel mai vechiu autor care ne dă știre despre Români (cunoscut abia de 26 de ani), este și cel dintâiu care pomenește de originea lor. În povețele de tactică și strategie ale scrierii sale, vorbind de Vlahii din imperiul bizantin, pe cari, cu mare necaz asupra lor, îi prezintă ca necredincioși și vrăjmași Grecilor, el zice:

«Nici odată ei n'au fost cu credință cuiva, nici chiar vechilor împărați ai Romanilor. Bătuți în război de împăratul Traian și cu desăvârșire nimiciți, ei au fost supuși, și regele lor Decebal a fost ucis, și capul lui a fost înfipt în suliță în mijlocul cetății Romanilor. Căci ei sunt așa numiții Daci și Bessi» (5).

(1) *Chronica Nestoris* (începutul secol. XII), ed. Fr. Miklosich (1860), p. 12. L. Léger, *Chronique dite de Nestor* (1884), p. 19. (Despre Vlahii lui Nestor, cf. Fr. Miklosich, *Die slavischen Elemente im Rumunischen*, 1861, p. 2, și L. Léger, p. 391.) Belae regis notarius (secol. XII), ed. Florianus, *Historiae Hungaricae fontes domestici*, II, 10, 23 sq., 37.

(2) B. Wassiliewsky & V. Jernstedt, *Cecaumeni strategicon et incerti scriptoris de officiis regis libellus* (1896), p. 96, a. 980 (din a doua jumătate a secol. XI). Kedrenos (sfârșitul secol. XI), II, 435. Cf. G. Murnu, *Când și unde se ivesc Românii întâia dată în istorie?* Convorbiri Literare, XXXIX (1905), p. 97 sqq.

(3) H. Gelzer (Byz. Z. II), p. 48 sqq.; *Der Patriarchat von Achrida* (1902), p. 4. C. Jireček, *Geschichte der Bulgaren* (1876), p. 202.

(4) Wassiliewsky-Jernstedt, op. cit., pp. 68, 74.

(5) Ibid., p. 74. Cf. W. Tomaschek, *Zur Kunde der Haemus-Halbinsel*, Sitzungsberichte der kais. Akademie der Wissenschaften in Wien, XCIX (1881), p. 492 sqq. (Extras 1882, p. 58 sqq.); B. P. Hasdeu, *Strat și substrat*, Analele Academiei Române, XIV (1892), p. 255 sqq.; G. Murnu, *Kekavmenos și Românii*, Convorbiri Literare, XXXIX, (1905), 577 sqq.

Această reminiscență istorică, într'un tractat de strategie, se întemeiază negreșit pe o tradiție literară despre originea Românilor, cunoscută autorului în oarecare legătură cu cucerirea Daciei de Traian. Dintr'o asemenea tradiție, el avea știre și despre locuințele mai vechi ale Românilor din peninsula Balcanică, despre cari zice: *«Ei locuiau mai înainte lângă Dunăre și Sava, pe care râu îl numim acum Sava, unde azi locuiesc Sârbii . . . Și plecând de acolo, ei s'au răspândit în tot Epirul și Macedonia, iar cei mai mulți s'au așezat în Elada»*. Retragera spre miazăzi a elementului roman din provinciile ocupate de Sârbi în secolul al VII-lea, care a dat naștere Macedo-Românilor, este un fapt bine constatat și prin alte mărturii.

Punând originea Românilor în legătură cu cucerirea Daciei de Traian și arătând locuințele mai vechi ale Românilor meridionali lângă Dunăre și Sava, unde în adevăr se aflau până la invaziunea Slabelor în secolul al VII-lea, autorul urmează după o tradiție istorică, cunoscută pe timpul său, însă parte rău înțeleasă, parte rău interpretată de dânsul. Știrea despre Dacii supuși de Traian, pe cari el îi confundă cu Vlahii din peninsula Balcanică, se raportează negreșit mai ales la Românii din Dacia Traiană (1), numiți «Daci» și de scriitori bizantini mai târzii; ea putea să privească și pe Românii meridionali, originari din Dacia Aureliană, numai întru cât aceasta a fost colonizată cu provincialii strămutați din Dacia Traiană. Iar Vlahii cei identificați cu Bessi — un neam trac din peninsula Balcanică, al cărui nume, generalizat în urmă pentru resturile trace, a trecut și asupra Tracilor romanizați din imperiul de Răsărit (2) — sunt Românii originari din părțile trace dela sudul Dunării. Deci Vlahii-Daci și Vlahii-Bessi ai lui Kekavmenos ar reprezenta cele două ramuri principale, Daco-Românii și Macedo-Românii. Aceasta este cea mai naturală interpretare.

Pentru chestiunea noastră e importantă constatarea că în secolul al XI-lea există o tradiție istorică despre originea Românilor, cunoscută strategistului bizantin. Pe temeiul acelei tradițiuni, el îi identifică cu Dacii supuși de Traian, sprijinindu-și astfel afirmarea că Vlahii, vrăjmași Grecilor, *«n'au fost cu credință nici vechilor*

(1) Cf. Wassiliewsky-Jernstedt, p. 12—13, contra părerii lui W. Tomaschek (op. cit. p. 62), care o raportează la Dacia Aureliană.

(2) W. Tomaschek, *Die alten Thraker*, Sitzungsberichte der kais. Akademie, CXXVIII (1893), p. 72—80 (Bessi). Impăratul Leon I Tracul (457—474) era „Bessica ortus progenie“ Jordanes, ed. Mommsen, *Mon. Germ. hist. Auct. antiqu.* V. I, p. 43.

împărați ai Romanilor». După toată probabilitatea, tradiția ce puneă originea Românilor în legătură cu Traian, cuceritorul Daciei, prezintă altminteră legătura istorică dintre Vlahi și Romani.

În adevăr, cu un secol mai târziu, istoriograful bizantin Kinnamos, secretarul împăratului Manuik Comnen (1143—1180), vorbind de o expediție contra Ungurilor ce o armată bizantină, ajutată de o «ceată numeroasă de Vlahi», o făcu prin Țara-Românească (1166), spune despre Vlahii de aci: «*Se zice că ei sunt din vechime coloni ai celor din Italia*» (1). Deci ei erau priviți ca urmași, nu ai Dacilor, ci ai colonilor romani din Dacia. Cunoștința despre originea romană a Vlahilor e constatată, pe la 1200, și în corespondența lui Caloioan, domnul român al Bulgarilor și Vlahilor, cu papa Innocent III, unde se zice că el și poporul său (român) sunt descendenți ai Romanilor (2).

În acest înțeles va fi fost negreșit și tradiția literară, existentă la Bizantini în secolul al XI-lea, pe care Kekavmenos o interpretează în felul arătat. Fie ca urmași ai Dacilor supuși de Traian, fie ca urmași ai colonilor sau ai provincialilor romani din Dacia Traiană, ori și cum Românii dela nordul Dunării erau priviți ca fiind aci din timpul stăpânirii romane.

Cum în imperiul bizantin, ca și în cel vlaho-bulgar și în cancelaria papală, așa și în Ungaria era cunoscută, în evul mediu, o tradiție istorică despre originea Românilor. Cei mai vechi croniciari ungurești cunoșteau pe Vlahii din regatul ungar ca foști «*coloni ai Romanilor*», rămași în țară și găsiți aci de Unguri. Astfel cronicile ungurești din secolul al XIII-lea și XIV-lea, întemeindu-se pe o cronică anterioară ca izvor comun, spun că «*Vlahii, cari au fost coloni și păstori ai Romanilor*», au rămas în țară sub stă-

(1) Pag. 260: Βλάχων πολὺν ὄμιλον, οἱ τῶν ἐξ Ἰταλίας ἄποικοι πάλαι εἶναι λέγονται. Cf. Miklosich, *Die slav. Elem. im Rum.*, p. 3. Tomaschek, *Zur Kunde der Haemus-Halbinsel*, p. 51: Auf Wlachen nördlich vom Delta muss, jedenfalls die berühmte Stelle bei Kinnamos bezogen werden.

(2) *Documente privitoare la istoria Românilor*, I, p. 1. Papa Innocent către Caloioan, a. 1199: audita quod de nobili Urbis Romae prosapia progenitores tui originem traxerint... P. 2. Caloioan către papa, a. 1202: et reduxit nos ad memoriam sanguinis et patrie nostre a qua descendimus. P. 3. Papa către Caloioan, a. 1202: qui ex nobili Romanorum prosapia diceris descendisse. P. 4: et populus terre tue, qui de sanguine Romanorum se asserit descendisse... P. 5. Arhiepiscopul de Târnova către papa, a. 1202: tamquam heredes descendentes a sanguine Romano. P. 6. Papa către arhiepiscopul de Târnova, a. 1202: Blachorum ecclesiam, quæ a Romanis etiam secundum carnem et sanguinem descendisse dicitur... qui a Romanis traxerunt originem...

pânirea Hunilor, ca și după risipirea acestora, și au trăit «în munți, în vecinătate cu Săcuii, rămășițe ale Hunilor». (1) La venirea Ungurilor, îi arată în Transilvania, sub un duce național, cum și în Bănat, autorul celei mai vechi cronici ungurești ce ni s'a păstrat, notarul regelui Bela (din' secolul al XII-lea), care de asemenea are știre de așa numiții «*păstori ai Romanilor*», puși alături cu Vlahii, ca vechi locuitori ai Ungariei (2).

Din cele dintâi mărturii istoriografice asupra Românilor, începând din secolul al XI-lea și al XII-lea, se constată deci, și în imperiul bizantin și în Ungaria, o tradiție care puneă originea Românilor din

(1) Simon de Keza, ed. Florianus, II, 65: *Blackis qui ipsorum (Romanorum) fuere pastores et coloni remanentibus sponte in Pannonia*. P. 70: *Zaculi Hunorum sunt residui, qui... cum Blackis in montibus confinii sortem habuerunt... Pannonia extitit X annis sine rege, Sclavis tantummodo Grecis Teutonicis Messianis et Vlahis advenis remanentibus in eadem, qui vivente Ethela populari servitio sibi serviebant.* — *Chronicon pictum*, ibid. p. 114: *Vlachis qui ipsorum coloni existere ac pastores remanentes sponte in Pannonia*. P. 120: *Zekuli Hunorum sunt residui... cum Vlachis in montibus confinii sortem habuerunt... Pannonia extitit decem annis sine rege, Sclavis tantummodo Grecis Vlachis Teutonicis advenis Messianis (var. Marchianis = Moravi) remanentibus in eadem, qui vivente Atyla populari servitio sibi serviebant.* — *Chronicon Dubnicense*, ibid. III, 17 (= *Chronicon Budense*, ed. Podhradczky, p. 24 sq.): *Vlachis qui ipsorum coloni extitere (Chron. Bud. ac pastores) remanentibus sponte in Pannonia*. P. 23: *Siculi Hunorum sunt residui... [cum Vlachis in montibus confinii sortem habuerunt].* . . . , (= *Chron. Bud.* p. 32): *Pannonia remansit sine rege decem annis, Vlachis Grecis advenis Messianis Teutonicis Sclavis exulibus remanentibus tantummodo in Pannonia, qui Atila serviebant.* — *Chronicon Posoniense*, ibid. IV, 15: *Vlachis qui ipsorum coloni erant vel extitere ac pastores remanentibus sponte in Pannonia*. P. 21: *Pannonia permansit sine rege X annis, Olachis Grecis Machianis Theutonicis Sclavis exulibus remanentibus tum in Pannonia.* — Prin Pannonia se înțelege ad toată Ungaria. Părerea că această parte a cronicilor, relativă la istoria Hunilor, ar fi fost scrisă mai întâiu de Keza (R. F. Kaindl, *Studien zu den ungarischen Geschichtsquellen*, in *Archiv für österreichische Geschichte*, LXXXVIII 1899—1900, pp. 209, 401 sqq.), abia în a doua jumătate a secolului al XIII-lea, nu se poate admite pentru locurile citate, unde se recunoaște un izvor comun mai vechiu. Cf. nota următoare.

(2) Florianus, II, 10: *Quam terram habitarent Sclavi, Bulgarii et Blachii ac pastores Romanorum*. (Cf. *Chron. pict.*, *Chron. Bud.* și *Chron. Poson.*: *Vlachis qui ipsorum [Romanorum] coloni... ac pastores*). P. 23 sq., *Vlahii în Transilvania*. P. 37, *Vlahi în Bănat.* — Pe la 1230 călugării predicatori din Ungaria cunoșteau o cronică: *Gesta Ungarorum*, în care se zicea că, înainte de venirea Ungurilor, Ungaria se numia *pascua Romanorum*. (*Docum.* I, 155.) Cf. Thomas archidiaconus Spalatensis (mijlocul secol. XIII), ed. Schwandtner, III, 549: *Haec regio dicitur antiquitus fuisse pascua Romanorum*. Știrea putea să fie luată din *Gesta Hungarorum* a notarului lui Bela, pag. 10: *terra Pannonie pascua Romanorum esse dicebatur*. (Cf. Florianus II, 297.) Dar acesta se întemeia negreșit pe o cronică mai veche, din care și cronicarii următori aveau informația despre *coloni ac pastores Romanorum*, în formă învederat mai originală.

părțile Daciei în legătură cu stăpânirea și colonizația romană. Nici o știre contrară nu se află în tot evul mediu. Tradiția despre originea romană, cunoscută și în cancelaria papală, cum și la Românii din imperiul vlaho-bulgar ca tradiție națională, eră general admisă în istoriografie.

Totuș în a doua jumătate a secolului al XV-lea, Grecul Laonikos Chalkondyles (din Atena) nu mai știă să spună în această privință decât cele următoare :

« Vlahii din muntele Pindului vorbesc aceeaș limbă ca Dacii (=Românii din Dacia) și sunt la fel cu ei. Limba Dacilor se aseamănă cu limba Italianilor, dar este atât de stricată încât Italianii cu greu o pot înțelege. De unde însă au venit ei, cu limbă și obiceiuri romane, în aceste locuri, așezându-se aci, n'am aflat dela nimeni, nici n'am auzit ca cineva să pomenească » (1).

Dar contemporanul său, Italianul Enea Silvio Piccolomini (papa Pius II, † 1464) cunoșteă pe Vlahi ca urmași ai colonilor romani, aduși în Dacia după cucerirea ei de Traian (2).

Pe temeiul tradițiunii istorice de până atunci, Anton Bonfini († 1502), umanist italian din epoca Renașterii și istoriograf al Ungariei, la curtea regelui Matiaș Corvin, de neam român, a dat cea dintâi expunere istorică despre începutul Românilor. În scrierea sa asupra istoriei Ungariei, tratând despre Dacia și despre originea Românilor și a familiei românești a Corvinilor, el luă cucerirea Daciei de Traian și colonizarea ei cu Romani drept punct de plecare al istoriei Românilor ca urmași ai colonilor romani (3). Bonfini, cunoscând tradiția cronicilor ungurești despre originea Românilor și despre vechimea lor în țară, tradiție în acelaș timp națională, concepția lui istorică nu poate fi privită ca combinația unui umanist preocupat de predilecțiunile clasice ale epocii sale. El se răzămă pe tradiția cunoscută de mai înainte în Ungaria, ca și în cancelaria papală, precizând-o cu datele câștigate din studiul antichității.

(1) P. 319 și 77 sq.

(2) *Opera geographica et historica* (1699). Historia de Europa, p. 220: Daciam vero trans Danubium, quae nunc Hungariae portio est, Traianus imperator edomuit, et in solo barbarico provinciam fecit. . . . P. 228: Et colonia Romanorum, quae Dacos coërceret, eo deducta duce quondam Flacco, a quo Flaccia nuncupata . . . et pro Flacciis Valachi appellati. Sermo adhuc genti Romanus est, quamvis magna ex parte mutatus, et homini Italico vix intelligibilis.

(3) *Rerum Hungaricarum Decades*, ed. Bel (1771), pp. 9, 284, 432, 526 sqq.

Astfel Renașterea din Italia aduceă, prin Bonfini, nouă lumină cu privire la punctul de plecare al istoriei Românilor, pregătind prin aceasta și renașterea română de mai pe urmă. În direcția dată de umanistul italian au urmat apoi, până în secolul al XVIII-lea, mai mult sau mai puțin, istoriografii ce s'au ocupat de chestiunea originilor române.

* * *

O tradiție națională asupra originilor e constatată, afară de corespondența lui Caloian cu papa, abia în prima jumătate a secolului al XVI-lea. După relațiunea lui Francesco dalla Valle, care în 1532 a fost în Țara-Românească, călugării dela Târgoviște (din mănăstirea Deal) îi ziceau că Românii *«au venit din vechime dela Roma spre a locui în această țară; Traian Impăratul, cucerind țara, o împărți ostașilor săi și o făcu colonie de Romani»* (1). Știrea nu putea să fie împrumutată din istoria lui Bonfini, apărută în prima ediție abia la 1543, nici dela Enea Silvio (ed. 1551), de care se deosebește prin mai multă claritate.

Totuș cele dintâi cronici naționale, mai puțin precise decât tradiția cunoscută călugărilor dela Deal, au numai o amintire vagă și întunecată despre originea romană. Cronica anonimă a Țerii-Românești, a cărei ultimă formă (cu partea scrisă de Stoica LuDESCU) este abia din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, dar care păstrează o compilație mai veche de elemente de istoriografie indigenă, începând din prima jumătate a secolului al XVI-lea, ne dă versiunea cea mai veche a tradițiunii ce s'a păstrat în cronicile noastre. Vorbind de începutul Țerii-Românești, «de când au descălecat pravoslavnicii creștini», ea zice :

«Însă dintăiu izvodindu-se de Români cari s'au despărțit de Romani și au pibegit spre miazănoapte. Deci trecând apa Dunării au descălecat la Turnul Severinului, alții în țara Ungurească, pre apa Oltului, și pre apa Morășului, și pre apa Tisei, ajungând și până la Maramorăș. Iar cei ce au descălecat la Turnul Severinului s'au tins pre sub poalele munților până la apa Oltului, alții s'au

(1) *Magyar Történelmi Társ.* III (1857), 22—23 : dicono esser venuti *anticamjda* Roma ad habitar in quel paese . . . havendo Trajano Imperato[re] debellato et acquistato quel paese, lo divise a suoi soldati, et lo fece come Colonia de Romani.

pogorât pre Dunăre în jos, și așa umplându-se tot locul de ei au venit până în marginea Nicopoei» (1).

Acest dintău descălecat, a cărui întindere concordă în general cu teritoriul colonizației romane în Dacia, precum și descălecatul la Turnul Severinului concordă cu punctul pe unde Romanii au intrat la cucerirea țării, cronica îl pune, odată cu întemeierea Bănatului Basarabilor în Oltenia, «multă vreme» înainte de descălecatul lui Radul Negru în partea dela răsărit de Olt, pus la anul 1290. Abia în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, autorul cronicii «Istoriile domnilor țării Românești» (zisă a lui Constantin Căpitanul), care cunoștea și istorici străini, știe să spună că «*strămoșii Rumănilor venise dela Roma, în zilele lui Traian Impăratul Romei*» (2), cât știa, și călugării dela Deal pe la începutul secolului al XVI-lea.

Altă tradiție, în forma unui mit ce caută să explice originea romană și credința ortodoxă a Românilor, cum și numele lor de Români sau Vlahi, ne dă cronica anonimă a Moldovei, scrisă pe la începutul secolului al XVI-lea și păstrată, în redacție mai târzie, într-o compilație de cronici rusești. Acest mit arată ca străbuni ai Moldovenilor pe doi frați creștini, Roman și Vlahata, fondatorii cetății Râm (= Roma), ai căror urmași pravoslavnici, numiți «Râmlenii vechi», au păstrat credința strămoșească în luptă cu «Râmlenii noi» (= Latinii), trăind în orașul lor Râm până în zilele craiului unguresc Vladislav. Atunci năvălind Tătarii în țara Ungurească, craiul Vladislav a cerut ajutor dela Râm, și Râmlenii vechi împreună cu Râmlenii noi i-au venit în ajutor; biruind cu ei pe Tătari, craiul a dat din recunoștință Râmlenilor vechi, prigonii de Râmlenii noi, pământ în Maramurăș, de unde Dragoș, unul dintre acei Râmleni, a descălecat apoi, cu învoirea craiului Vladislav, țara Moldovei. Și ajutorul dat contra Tătarilor și descălecatul Moldovei sunt puse în domnia aceluiaș craiu, cu anul 1359 ca dată a descălecatului (3).

(1) *Istoria Țării Românești*, ed. G. Ioanid (1859), p. 1. Laurianu și Bălcescu, *Magazin istoric*, IV, 231: «Însă dintău s'au coprins de Români cari au purces dela Romani și au venit spre miazănoapte». Manuscrisurile păstrate (colecția Academiei Române) concordă cu textul din ediția lui Ioanid. În ms. 441 (din 1792), f. 94, se află interpolația: «și fiind lor căpetenii mai mari Traian și cu ginerisău Siver... și atunci au făcut turnul acela Sivera, carele să chiamă acum Turnul Severului».

(2) *Mag. ist.* I, 83=N. Iorga, *Istoriile domnilor Țării-Românești de Constantin Căpitanul Filipeșcu* (1902), p. 1.

(3) I. Bogdan, *Vechile cronicе moldovenești* (1891), p. 185 sqq.

Răsboiul cu Tătarii, de care e vorba aci, este expediția făcută de oștile regelui Ludovic în 1345, sub conducerea lui Andrei fiul lui Latzk (=Vladislav), contra Tătarilor din Moldova, învinși atunci cu desăvârșire și siliți a se retrage spre răsărit (1). După această biruință, atribuită de o legendă ungurească unui miracol al regelui Ladislau cel Sfânt (patronul Transilvaniei), care s'ar fi sculat din mormânt spre a conduce oastea creștină (2), a urmat descălecatul Românilor din Maramurăș în părțile deșertate de Tătari și întemeierea principatului Moldovei. La acest fapt istoric se rapoartă mitul craiului Vladislav din cronica moldovenească, format, cum se vede, sub influența legendei ungurești despre regele Ladislau. Raportându-se mai întâiu numai la descălecatul Moldovei în zilele craiului Vladislav, biruitorul Tătarilor, mitul a pus apoi, prin sincronism, în timpul aceluiaș craiu, și venirea Râmlenilor, străbunii Românilor ce au descălecat țara Moldovei.

Dintr'o asemenea tradiție, cronicarul Grigore Ureche (în prima jumătate a secolului al XVII-lea) aveă informația că Moldova a fost descălecată de «osamă de feciori de domni, den domniile ce au fost pre aceale vremi la Râm, și cu oamenii lor den Maramorăș», și că «între acei feciori de domni au fost și Drăgoș Vodă, carele eră din domnii Râmului ce venise dela Maramorăș» Din «istorii», el știeă și de «Traian împăratul Râmului, a căruia se cunosc seamnele puterii lui pre unde au tras troian» (3). Dar el nu aveă o idee lămurită despre cucerirea lui Traian, și ne lasă în nedumerire asupra tradițiunii ce cunoșteă despre «domnii Râmului ce venise dela Maramorăș».

Cu Miron Costin († 1692), istoriografia națională făcū un pas însemnat înainte. Din tradiția națională, el nu cunoșteă decât vaga amintire despre originea romană, cu mitul craiului unguresc Vladislav sau Laslău (ung. László=Ladislau), «la a căruia vreme» —cum zice el— «s'au descălecat al doilea rând, de Dragoș Voevod, țara noastră (Moldova), și de Negru Voevod, țara Muntenească.» (4).

(1) Joannes de Kikullew, ed. Schwandtner, I (1746), p. 177. *Chron. Budense*, p. 276.

(2) *Chron. Dubnicense*, p. 151 sq. (161—162), p. 167 sq. (173). Cf. D. Onciul, *Zur Geschichte der Rumänen in Marmarosch*, *Römânische Revue*, VI (1890), p. 24 sqq., și *Originile Principatelor Române* (1899), p. 96 sqq.

(3) M. Kogălniceanu, *Letopisișile țării Moldovei*, I, 97, 99 (=Cronicele României, I, 131, 133).

(4) *Letopis. I*, 31 (=Cron. Rom. I, 30). Cf. V. A. Urechia, *Miron Costin*, II, 102 I. Bogdan, *Cronice inedite*, p. 160.

Mitul craiului Vladislav eră cunoscut lui Miron Costin și într'o formă alterată în chip batjocoritor, versiune interpolată în unele còpii ale cronicii lui Ureche, după un pretins «letopiseț unguresc». După această versiune, Laslău, craiul unguresc, cerând ajutor dela împăratul Râmului împotriva Tătarilor, împăratul i-a dat pe oamenii răi din temnițe, cu răspuns ca să nu-i mai trimeată înapoi; biruind cu ei pe Tătari, craiul le-a împărțit moșii în Maramureș, «unde trăesc și până astăzi» (1). Răspingând cu indignare aceste «ocări și basne», Miron Costin se silește a da, pe urmele lui Bonfini și ale altor istorici mai noi și pe temeiul istoricilor antici, o expunere istorică despre începutul Românilor, stăruind mai ales asupra cuceririi și colonizațiunii romane.

«Începutul țărilor acestora și neamului moldovenesc și muntenesc», — zice el — «și căți sânt în țările ungurești cu acest nume Români și până astăzi, de unde sânt și din ce seminție, de când și cum au descălecat întru aceste părți de pământ, a scrie, multă vreme la cumpănă au stătut cugetul nostru. Să încep osteneala aceasta, după atâtea vacuri dela descălecatul țărilor cel dintăiu de Traian împăratul Râmului, cu câteva sute de ani preste mie trecute, se sparie gândul. A lăsa iarăș nescris, cu mare ocară înfundat neamul acesta de osamă de scriitori, iaste inimii durere. Biruitau gândul să mă apuc de această osteneală, să scot lumii la vedere felul neamului, din ce izvor și seminție sânt lăcuiitorii țării noastre Moldovei și țării Muntenesti și Românilor din țările ungurești, cum sau pomenit mai sus, că tot un neam și odată descălecați sânt» (2).

Așa începe Predoslovia la *Cărtea pentru descălecatul dintăiu*, prin care Miron Costin luminează neamul său asupra originii sale și-l deșteptă la nouă viață. «*Biruitau gândul*»!... Da, o adevărată biruință a gândului eră această scriere. Ideea romanității, așa precum el cel mai întâiu, cu convingerea istoricului și cu însuflețirea patriotului, îi dedea expresiune între Români, rod din semănța Renașterii din Italia, eră începutul renașterii române.

În direcția dată de Miron Costin a urmat apoi fiul său Nicolae Costin, în *Cărtea pentru descălecatul dintăiu*, o expunere ceva mai dezvoltată a aceluiaș subiect, dar fără progres esențial în fond. Tot în acel spirit e scrisă *Istoria țării Românești dintru început*,

(1) *Letopis.* I. Apendicse, p. 3 sq. (= *Cron. Rom.* I, 377 sq.)

(2) *Letopis.* I, 3 (= *Cron. Rom.* I, 3), cu îndreptări după V. A. Urechia, *Miron Costin*, I, 373 sq.

de un anonim (1), cuprinzând aceeaș perioadă (până la Atila) ca și Costineștii. Pe urmele Costineștilor, învățatul principe Dimitrie Cantemir, cu un material istoric neasemănat mai bogat, adunat din istorici antici și medievali, a făcut cea dintâi încercare de a înfățișa, în *Hronicul vechimei Romano-Moldo-Vlahilor* (1717), toată istoria veche a Românilor până la întemeierea Principatelor, cuprinzând și pe Românii de peste Dunăre. Cu această scriere, istoriografia națională mai veche ajunsese punctul său culminant, în avântul ce ea luase sub influența Renașterii din Occident.

Scrierile din această epocă de înflorire literară, reprezentată prin Costinești, Dimitrie Cantemir și contemporanul lor anonim, se întemeiază, în chestiunea originilor, pe vechea tradiție istorică, precizată de Bonfini prin mărturiile scriitorilor antici. Drept punct de plecare al istoriei române, ele iau cucerirea Daciei de Traian și colonizarea ei cu Romani; în timpul năvălirilor, Romanii rămași în Dacia s'au adăpostit peste munți, de unde urmașii lor au descălecat Țara-Românească și Moldova.

Din acelaș punct de vedere pleacă, mai mult sau mai puțin, și istoricii străini ce au urmat după Bonfini, până în secolul al XVIII-lea. Concepția istorică de până atunci despre originea Românilor o exprimă mai concis celebrul Gibbon, care în *Istoria Imperiului Roman* (1776 ș. u.), vorbind de părăsirea Daciei sub Aurelian, zice:

«Vechea patrie a păstrat totuș un număr considerabil din locuitorii săi, cari se temeau de exil mai mult decât de un stăpân gotic. Acești Romani degenerați continuară să servească imperiul, la a cărui ocrotire ei renunțase, introducând între cuceritorii lor primele noțiuni de agricultură, artele folositoare și deprinderile vieții civilizate. Legături de comerț și de limbă fură stabilite succesiv între malurile opuse ale Dunării. — Valahii păstrează încă urme ale limbii latine, și întotdeauna ei s'au mândrit de originea lor romană» (2).

*
* * *

(1) N. Iorga, *Operele lui Constantin Cantacuzino*, p. 60 sq. Cf. V. A. Urechia, *O cronică anonimă*, în *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, II 1 (1884), p. 65 sqq. (După felul cum autorul vorbește de Greci, e îndoios că el ar fi Constantin Cantacuzino, el însuș fiu de Greco).

(2) *The History of the decline and fall of the Roman Empire*, ed. J. B. Bury (1897), I, 294 sq.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, chestiunea a intrat într-o nouă fază. Pe când până atunci literatura asupra ei se dezvoltase pe temeiul tradițiunii istorice și sub influența Renașterii, în faza următoare ea a fost influențată de noua direcție critică în istoriografie, cum și în parte de împrejurări politice. Chestiunea Orientului, pusă la ordinea zilei, și mai ales luptele naționale din Ungaria n'au lipsit să tulbure senina critică istorică, inaugurată prin noua direcție. Cercetările critice asupra originii Românilor, începute în asemenea împrejurări, au provocat controversa care încă până astăzi n'a ajuns la o rezolvare definitivă.

În discuția ce a urmat, s'au formulat două teorii contrare, ambele în opoziție cu tradiția admisă până atunci: una este teoria autoctonei, alta teoria migrațiunii Românilor. Cea dintâi e întemeiată de Thunmann (1), care susține că Românii dela sudul Dunării sunt urmașii Tracilor din peninsula Balcanică, iar cei dela nordul Dunării urmașii Dacilor de acelaș neam trac, romanizați sub stăpânirea romană și adăpostiți în părțile muntoase ale patriei lor. Cea de a doua are drept părinte pe Sulzer (2), care pune originea tuturor Românilor în peninsula Balcanică, unde ei s'ar fi format ca popor omogen, prin amestecul elementului roman cu cel autocton și cu elementul slav suprapus, și de unde ei ar fi venit în stânga Dunării mai ales în secolul al XII-lea și XIII-lea. Această ipoteză, primită în istoriografie la început numai de Engel, cu modificarea arătată mai sus, a fost pusă dindată în serviciul luptelor politice, spre a contestă Românilor din Transilvania dreptul istoric pe care ei îl invocau într-o petiție către împăratul Leopold II (3).

Nouăle teorii, combătute mai vârtos de Petru Maior (4), au întâmpinat, mult timp, cea mai hotărîtă opunere în istoriografia națională. Totuș scrierile publicate la începutul secolului al XIX-lea asupra istoriei române, de Grecii din Principate: Frații Tunusli (5),

(1) *Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europäischen Völker* (Lipsca 1774).

(2) *Geschichte des Transalpinischen Daciens* (Viena 1781—1782).

(3) *Supplex libellus Valachorum Transsilvaniae . . . cum notis historico-criticis* I. C. E[der] civis Transilvani (Cluj 1791).

(4) *Istoria pentru începutul Românilor în Dachia* (Buda 1812). În vederile lui Maior sunt: D. Th. Bojâncă (Bozsinka), *Animadversio* (Pesta 1827) și *Respundere* (Buda 1828), și E. Murgu, *Widerlegung etc. und Beweis dass die Wallachen der Römer unbezweifelte Nachkömmlinge sind* (Buda 1830, ambii combătând scrierea lui S. T[öke]lyi), *Erweis dass die Walachen nicht römischer Abkunft sind* (Halle 1823; ed. II, cu trad. română, Buda 1827).

(5) *Ἱστορία τῆς Βλαχίας* (Viena 1806).

Dimitrie Philippide (1) și Dionisie Fotino (2), se abat dela modul de a vedeà al istoricilor români de până atunci. Philippide admite romanizarea Dacilor, prin care mai ales s'ar fi format poporul român. Iar la Tunusli și Fotino, tradiția cronicii anonime a Țerii-Românești despre descălecatul Olteniei și întemeierea Bănătului Basarabilor prin Români de peste Dunăre, «pravoslavnici creștini», este interpretată (independent de Sulzer și Engel) în înțelesul unei migrațiuni române din Dacia Aureliană, ca întoarcere la Români rămași în Dacia Traiană, pusă pe la începutul secolului al VII-lea. Această interpretare o admite apoi și Mihail Kogălniceanu (3), punând transmigrarea pe la sfârșitul secolului al VII-lea.

De altminterea, teoria migrațiunii, în sensul lui Sulzer și Engel, n'a aflat aderenți nici în străinătate, decât mai târziu, admitându-se în general continuitatea elementului roman în Dacia, mai mult sau mai puțin în sensul teoriei autoctoniei (4). Abia după reîmprospătarea ei prin Fr. Miklosich (5) și R. Roesler (6), în a doua jumătate a secolului trecut, teoria migrațiunii găsi răsunset în istoriografie și mai ales în cercurile filologice.

Din motive linguistice, cari reclamă ca necesară o unitate teritorială pentru formarea limbii românești înainte de separarea celor trei dialecte principale (daco-, macedo- și istro-român), Miklosich pune originea naționalității române în dreapta Dunării, unde Români s'ar fi format mai ales prin romanizarea vechilor Iliri, străbunii Albanezilor de astăzi. Prin invaziunea Slăvilor, elementul ro-

(1) Ἱστορία τῆς Ρουμανίας (Lipsca 1816).

(2) Ἱστορία τῆς πάλαι Δακίας (Viena 1818, I).

(3) *Histoire de la Valachie et de la Moldavie* (Berlin 1837, ed. II 1854).

(4) J. C. Schuller, *Argumentorum pro latinitate linguae valachicae sive rumunae epicrisis* (Sibiu 1831); *Zur Frage über den Ursprung der Rumänen und ihrer Sprache* (Sibiu 1855). Fr. Diez, *Grammatik der romanischen Sprachen* (Bonn 1836, I, 63 sqq.; ed. III (1870), 135 sqq. A. Fuchs, *Die romanischen Sprachen in ihrem Verhältnis zum Lateinischen* (Halle 1849). P. J. Šafařík, *Slovenske Starožitnosti* (Praga 1837) = *Slavische Alterthümer*, II (Lipsca 1844), 205, § a. Mai mult în înțelesul tradițiunii: B. G. Niebuhr † 1831, *Vorträge über römische Geschichte*, III (Berlin 1848), 218. J. A. Vaillant, *La Romanie* (Paris 1844), §. a. Pentru părerea lui Sulzer, Fr. Phleps, *De Valachorum origine dissertatio* (Sibiu 1829). O părere izolată susține M. S. Möckesch, *Beweise für die celtische Abstammung der Walachen oder Rumänen* (Sibiu 1867).

(5) *Die slavischen Elemente im Rumunischen* (Denkschriften der kais. Akademie der Wissenschaften in Wien, 1861); *Über die Wanderungen der Rumunen* (ibid. 1879); *Beiträge zur Lautlehre der rumunischen Dialekte* (Sitzungsberichte d. kais. Akademie d. Wiss. in Wien, 1881—1882).

(6) *Romänische Studien* (1871).

man din provinciile ilirice a fost împins parte spre miazăzi, unde apoi se află Macedo-Românii, parte spre miazănoapte, unde sunt Daco-Românii.

Roesler susține teoria migrațiunii din punct de vedere istoric. El o întemeiază, cu un bogat aparat critic, numai pe argumente negative, pe lângă argumente linguistice ce nu rezistă în felul cum le prezentă. Teoria lui, în fond identică cu ipoteza lui Sulzer, s'a propagat mai ales în Ungaria, unde n'au lipsit și considerațiuni de ordine politică, căutându-se, în luptele naționale, și arme din arsenalul istoriei: astfel ea a devenit o axiomă a istoriografiei ungurești din zilele noastre (1).

În afară de scrierile militante din acest punct de vedere, lipsite de seninătate științifică, teoria migrațiunii a mai aflat, în istoriografie, numai doi apărători mai însemnați: Wilhelm Tomaschek (2) și Constantin Jireček (3). Cel dintâiu pune transmigrarea mai ales în secolul al XI-lea și al XII-lea, socotind dela mijlocul secolului al XII-lea cele dintâi știri sigure despre Români la nordul Dunării, fără să țină seamă de tradiția cunoscută chiar pe atunci despre originea și vechimea lor. Cel de al doilea, un cunoscător profund al istoriei și etnografiei țărilor balcanice, admite transmigrarea română din dreapta în stânga Dunării într'o epocă mult mai veche decât cea presupusă de Sulzer și Roesler, dar fără s'o fixeze mai

(1) Scrieri privitoare la chestiune: P. Hunfalvy, *Ethnographie von Ungarn* (deutsch von J. H. Schwicker, 1877); *Die Rumänen und ihre Ansprüche* (1883); *Az oldhok története* (Istoria Românilor, 1894); L. Réthy, *Az oldh nyelv és nemzet megalakulása* (Formarea limbii și naționalității române, 1887, ed. II 1890); *A romanismus Illyricumban* (Romanismul în Illyricum, 1896), trad. rom. de I. Costa, *Deslegarea cestiunii originii Românilor* (1896). G. Rohonyi, *A honfoglalás története* (Istoria cuceririi țării, 1896), nu se sfiște a preface pe Vlahii din cronica notarului lui Bela, găsiți de Unguri, în „Bulgari“, cari ar fi fost numiți „Vlahi“ (p. 103 sq.), deși cronicarul deosebește precis pe unii de alții (p. 10: Bulgarii et Blachii... p. 37: Bulgarorum atque Blacorum). Din ce punct de vedere pleacă istoriografia ungurească de azi, cu privire la chestiunea română, se vede din B. Jancsó, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a tendințelor naționaliste românești, 2 vol., 1896 — 1899), și A. Bertha, *Magyars et Roumains devant l'histoire* (1899).

(2) *Zur Kunde der Haemus-Halbinsel* (Sitzungsberichte d. kais. Akademie d. Wiss. in Wien, 1881). Cf. *Über Brumalia und Rosalia nebst Bemerkungen über den bessischen Volksstamm* (ibid. 1869) și recenziunea asupra cărții lui Roesler, în *Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien* (1872), unde autorul susține încă continuitatea, la care a renunțat apoi (mai întâiu în recenziunea asupra cărții lui J. Jung, ibid. 1877).

(3) *Geschichte der Bulgaren* (1876), p. 113. *Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters* (Denkschriften der kais. Akademie d. Wiss. in Wien 1901), p. 20.

deaproape. El determină centrul Străromânilor (das Centrum des Ur-rumänischen) prin următoarele provincii romane din dreapta Dunării: partea sud-estică a Panoniei (regiunea Sirmului), Moesia superioară, Dacia ripensis, Dacia mediterranea și Dardania, astăzi Sirmia, Serbia, Bulgaria apuseană și vilaietul Kosovo.

De alminterea, frunțașii istoriografiei moderne, cum și etnografi și geografi s'au pronunțat pentru continuitatea elementului roman, care a dat naștere poporului român în Dacia Traiană (1). Între filologi însă, părerile înclină mai mult spre teoria migrațiunii, unii susținând totuși continuitatea (2). Fac abstracție aci de istoricii și filologii români, apărători ai tradițiunii istorice ori mai mult sau mai puțin ai teoriei autoctoniei, unii admitând și o transmigrare parțială din peninsula Balcanică (3).

(1) L. Ranke, *Weltgeschichte*, III (1883), 272 sq., 448. V. Duruy, *Histoire des Romains*, VI (1883), 461 sq.; cf. IV, 758. Th. Mommsen, *Römische Geschichte*, V (1885), 226, (Cf. J. Jung, *Römer und Romanen in den Donauländern*, 1877, pp. XLII, 239.) E. Wietersheim F. Dahn, *Geschichte der Völkervandern*, I (1881), 240. E. Lavisse & A. Rambaud, *Histoire générale*, II (1893), 830 sqq. L. Diefenbach, *Völkerkunde Osteuropas*, I (1880), 310—314. H. Kiepert, *Lehrbuch der alten Geographie* (1878), p. 337; *Zur Ethnographie der Donauländer* (Globus, 1878); *Leitfaden der alten Geographie* (1879), p. 136. E. de Martonne, *La Valachie* (1902), p. 240 sqq. H. Grothe, *Zur Landeskunde von Rumänien* (1907), p. 17 sqq., ș. a. Scrieri speciale: J. Jung, *Die Anfänge der Rumänien* (1876); *Römer und Romanen in den Donauländern* (1877, ed. II, 1887); *Die romanischen Landschaften des römischen Reiches* (1881). J. L. Pič, *Über die Abstammung der Rumänen* (1880); *Zur rumänisch-ungarischen Streitfrage* (1886). T. Tamm, *Über den Ursprung der Rumänen* (1891).

(2) A. Budinszky, *Die Ausbreitung der lateinischen Sprache über Italien und die Provinzen des römischen Reiches* (1881), p. 221 sq. F. G. Mohl, *Introduction à la chronologie du latin vulgaire* (1899), p. 257 sqq.

(3) Autoctonia o susțin: B. P. Hasdeu, *Istoria critică a Românilor*, I (1874); *Fragmente pentru istoria limbei române*, *Elemente dacice*, I și II (1876); *Zina Filma*, *Goții și Gepizii în Dacia* (1877); *Din istoria limbei române* (1883); *Strat și substrat*, *Genealogia popoarelor balcanice* (Analele Academiei Române, XIV 1892); *Etymologicum magnum Romaniae*, III (1894—1896), 2540 sqq. (*Basarabă*), 3102 sqq. (*Bănat*) = *Românii Bănățeni* (Anal. Acad. Rom., XVIII 1894); *Cine sunt Albanezii* (Anal. Acad. Române XXIII 1901); — A. D. Xenopol, *Teoria lui Roesler* (1884); *Une énigme historique, Les Roumains au moyen-âge* (1885; *Istoria Românilor*, I (1888); — N. Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes im Rahmen seiner Staatsbildungen* (1905). — O transmigrare parțială din dreapta Dunării admit: D. Onciul, *Teoria lui Roesler* (Convorbiri Literare, XIX 1885); *Zur rumänischen Streitfrage* (Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung, 1887, Ergänzungsband II); *Originile Principatelor Române* (1899); *Românii în Dacia Traiană până la întemeierea Principatelor* (Enciclopedia Română, III, și Revista Română, 1902); — O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine* (1901); — în câțva și A. D. Xenopol, *Români și Maghiarii înaintea istoriei, răspuns d-lui A. de Bertha* (Analele Acad. Rom. XXII 1900, p. 5), și N. Iorga, op. cit., p. 109 sq.

Dacă o transmigrare română din dreapta în stânga Dunării, mai ales în urma așezării Slavilor în provinciile romanizate ale imperiului de Răsărit, se poate admite ca probabilă, explicând unele fenomene linguistice și etnografice, totuș aceasta nu poate să fie o probă contra tradițiunii istorice, în ce privește stratul etnic fundamental. E peste putință de admis ca în imperiul bizantin și în Ungaria să se fi format, în secolul al XI-lea și XII-lea, o tradiție despre vechimea Românilor în Dacia, arătați ca fiind aci din timpul stăpânirii romane, dacă ei ar fi venit chiar atunci din imperiul bizantin în Ungaria, cum susțin autorii citați. Chiar venind mai înainte, cum admit alții, o asemenea tradiție nu se putea forma numai pe temeiul unor reminiscențe istorice despre stăpânirea romană.

Fără a intra în amănuntele chestiunii, voi releva numai două fapte ce confirmă tradiția istorică.

În Dacia, Românii sunt arătați mai întâiu pe teritoriul colonizațiunii romane (Oltenia, Bănat și Ardeal), de unde ei au ocupat apoi părțile dincoace de Olt și de Carpați. Acolo îi arată ca populație mai veche, înainte de întemeierea Principatelor, documentele și cronicile ungurești, cum și cronicile noastre. Tot pe acel teritoriu s'au păstrat mai multe numiri topografice vechi: *Alutus* = Olt, *Mutrius* (*Ἀμούριον* = *Ad-Mutrium*) = Motru, *Tsierna* = Cerna, *Bersovia* = Bârsava, *Tibiscus* = Timiș, *Marisus* sau *Marisia* = Mureș, *Ampelus* = Ampoiu, *Gerasus* sau *Crisia* = Criș, *Samus* = Someș. Deasemenea numele vechiu «calea lui Traian» sau «calea Traianului», cum poporul numește urmele căii romane de pe Olt, a cărei continuare peste munți e numită în inscripțiunile romane *via Traiana*, este un nume rămas din antichitate (1). În aceste părți, continuitatea unei populațiuni indigene, pe timpul năvălirilor, care să transmită posterității vechea nomenclatură, este învederată. Faptul că tocmai pe acest teritoriu, intensiv colonizat și romanizat sub stăpânirea ro-

(1) Schwanz v. Springsfeld, *Beschreibung der Walachei* (J. F. Neigebauer, *Dacien*, 1851, p. 119 sq.), cunoștea numele popular *calea lui Traian* („Kale-Trajan“) pe timpul ocupațiunii austriace a Olteniei (1718—1739). Sulzer, op. cit., I, 215: „Kalea Trajanului“. Ranke, op. cit., III, 272, vede în acest nume o probă de continuitate. Numele roman *via Traiana* e constatat între Potaissa (Turda) și Napoca (Cluj), în continuarea liniei de pe Olt. (J. Jung, *Römer und Romanen*, 1887, p. 121.) În afară de teritoriul colonizațiunii romane, unde a continuat să existe vechea populație dacică până când a dispărut în potopul năvălirilor, nu s'au păstrat decât numele marilor afluenți ai Dunării: *Tisia* (*Pathisus*) = Tisa, *Pyretus* = Prut; și identitatea lui *Ῥοδηνός* (Herodot, IV, 48) cu Argeșul, numit de Romani *Mariscus*, e probabilă. Cf. C. Gooss, *Studien zur Geographie und Geschichte des Trajanischen Daciens* (1874), p. 31.

mană, se află și locuințele mai vechi ale Românilor la nordul Dunării, găsiți aci de Unguri, este netăgăduit o confirmare a tradițiunii istorice.

Privind stăpânirea și colonizația romană ca începutul naționalității române în Dacia, tradiția istorică nu exclude că la formarea ei au contribuit, bine înțeles, și elementul autocton romanizat, ca și cel român transdanubian. Dar aceste elemente mai mult sau mai puțin accesorii nu puteau să aibă, după cât rezultă din mărturiile istorice, însemnătatea ce le dau teoriile contrare (1).

Continuitatea elementului daco-roman se confirmă și din punct de vedere geografic. Carpații meridionali sunt — cum foarte nemerit zice un geograf mai nou (2) — «coloana vertebrală» a teritoriului românesc, centrul de unde naționalitatea română s'a răsfirat în Dacia. Această strânsă legătură între așezarea geografică și întinderea etnografică înlătură probabilitatea că Românii dela nordul Dunării s'ar fi răspândit alminterea decât din acest centru geografic al lor. Pe laturile Carpaților meridionali, între Olt și Timiș, cu ramificări în Munții-Apuseni, trebuie să căutăm locul unde elementul daco-roman, în condițiunile de apărare și de comunitate date dela natură, s'a închiegat ca naționalitate. Adăpostit aci în părțile muntoase, cari erau evitate de barbarii veniți dela șes sau stepă și nedeprinși cu traiul dela munte, el s'a putut mântui și forma ca naționalitate, în unitate teritorială cu elementul roman omogen din dreapta Dunării, până când așezarea Slăvilor în peninsula Balcanică a îndeplinit separarea Românilor dela miazănoapte de cei dela miazăzi.

Invaziunea slavă avu drept urmare retragerea elementului roman din provinciile romanizate din dreapta Dunării spre miazăzi, unde apoi se află Macedo-Românii. Pe lângă această retragere, confirmată prin mai multe mărturii, e probabilă negreșit și o transmitere parțială spre miazănoapte, favorizată prin liniștea de aproape trei secole ce a urmat în Dacia până la invaziunea Ungurilor. Astfel elementul daco-roman ce a supraviețuit năvălirile s'a întărit așa

(1) În Dacia, romanizarea elementului autocton n'a putut să cuprindă, în 165 de ani de stăpânire romană, decât părțile colonizate, din cari populația dacică se retrăsese în mare parte. În dreapta Dunării, unde stăpânirea romană a durat mai bine de 600 de ani, romanizarea a fost mai intensivă, cuprinzând mai ales părțile Iliricului (Dalmatia veche, între Adriatica și Sava, Moesia superioară, Dacia Aureliană și Dardania), mai puțin sau aproape deloc părțile Traciei (cu Moesia inferioară) și ale Macedoniei.

(2) H. Grote, op. cit., p. 19.

încât a putut să absoarbă elementul slav conlocuitor, ale cărui urme au rămas în nomenclatura topografică de origine slavă, răspândită peste tot teritoriul Daciei, ca și în elementele slave ale limbii Daco-Românilor și ale organizațiunii lor sociale și politice, și să desfășure acea putere de expansiune prin care aceștia au cucerit etnicește aproape tot teritoriul Daciei vechi.

Asemenea putere de asimilare și de expansiune istoria n'o arată decât la popoare autoctone sau cuceritoare, iar nici odată la elemente venite în pribegie sau în captivitate, ori cât de superioare ele ar fi prin «minte și cultură». Așa și în Dacia, elementul român transdanubian, venind succesiv și pe nesimțite (cum și mai târziu păstorii români treceau cu turmele lor și dincolo și dincoace de Dunăre), a putut numai să întărească populația de baștină și omogenă cu care s'a contopit, dar nu să producă el însuș acele efecte, precum nu le-a produs nici în părțile meridionale unde s'a retras. Acolo Macedo-Românii au rămas totdeauna un element risipit în mijlocul unei populațiuni grecești și albaneze, ca și Vlahii medievali în Bulgaria și Serbia, risipiți în mijlocul populațiunii slave în care au dispărut.

Față cu asemenea fapte, știința nu poate părăsi tărâmul real al tradițiunii istorice, constatată dela prima apariție a Românilor în istorie, tradiție general admisă în evul mediu și necontrazisă prin nici o mărturie directă. Nu fără cuvânt, vecinii și popoarele conlocuitoare vedeau în Români pe locuitorii cei mai vechi ai Daciei Traiane, ca urmași ai primilor ei cuceritori istorici. Iar poporul român însuș a păstrat până astăzi conștiința priorității sale, pe care Românul bănățean o exprimă atât de caracteristic: «Noi nis acasă».

Da, în patria pe care străbunii au întemeiat-o și noi din moși strămoși am moștenit-o și o cultivăm, în care trecutul neamului nostru și toată istoria noastră se află și s'a desfășurat, — «noi nis acasă», cunoscuți de veacuri ca urmași ai cuceritorilor și civilizatorilor ei celor mai vechi.

Analele Societății Academice Române. — Seria I:

Tom. I—XI. — Sesiunile anilor 1867—1878.

Analele Academiei Române. — Seria II:

L. B.

Tom. I—X. — Desbaterile și memoriile Academiei în 1879—1888.

Indice alfabetic al volumelor din *Anale* pentru 1878—1888

2.—

Tom. XI. — Desbaterile Academiei în 1888—9

3.—

» XI. — *Memoriile Secțiunii Istorice*.

2.—

Câteva manuscrise slavo-române din Biblioteca Imperială dela Viena, de *Ioan Bogdan*

—,50

Cinci documente istorice slavo-române din Arhiva Curții Imperiale dela Viena, de *Ioan Bogdan*

1.—

Diploma Bărlădeană din 1131 și Principatul Bărladului. — O încercare de critică diplomatică slavo-română, de *Ioan Bogdan*

—,60

Biserica din cetatea Neamțu și documente relative la Vasile Lupu și Doamna Ruxandra, de *V. A. Urechiă*.

» XII. — Desbaterile Academiei în 1889—90.

3.—

» XII. — *Memoriile Secțiunii Istorice*.

12.—

Biserica ortodoxă în luptă cu Protestantismul, în special cu Calvinismul în veacul XVII-lea, și cele două sinoade din Moldova contra Calvinilor, de *Episcopul Melhisedec*

1,20

Memoriu asupra perioadei din Istoria Românilor dela 1774—1786, însoțit de documente cu totul inedite, de *V. A. Urechiă*

11.—

» XIII. — Desbaterile Academiei în 1890—91

4,50

» XIV. — Desbaterile Academiei în 1891—2

2,50

» XV. — Desbaterile Academiei în 1892—3

4.—

» XV. — *Memoriile Secțiunii Istorice*.

8.—

Documente inedite din domnia lui Alexandru Constantin Moruzi, 1793—1796. Memoriu de *V. A. Urechiă*

8.—

» XVI. — Desbaterile Academiei în 1893—4

4,50

» XVI. — *Memoriile Secțiunii Istorice*.

3,50

Codex Bandinus. Memoriu asupra scrierii lui Bandinus dela 1646, urmat de text, însoțit de acte și documente, de *V. A. Urechiă*.

3,50

» XVII. — Desbaterile Academiei în 1894—5

7.—

» XVII. — *Memoriile Secțiunii Istorice*.

2.—

Sofia Paleolog, nepoata Împăratului Constantin XII Paleolog, și Domnița Olena, fiica Domnului Moldovei Ștefan cel Mare, 1472—1509, de *A. Papadopol-Calimach*.

1,60

Vilegiatura și reședințele de vară la Romani, de *I. Kalinderu*

—,50

Un nou document dela Constantin Cantemir Vodă, Iași, anul 7197 (1689). Comunicațiune de *V. A. Urechiă*.

—,20

» XVIII. — Desbaterile Academiei în 1895—6

5.—

» XVIII. — *Memoriile Secțiunii Istorice*.

1,50

Contribuțiuni la istoria Munteniei din a doua jumătate a secolului XVI, de *N. Iorga*.

1.—

Chestiunea Arilor, de *Gr. C. Buțureanu*.

—,25

Un episod din istoria tipografiei în România, de *A. Papadopol-Calimach*.

—,20

Tom. XIX. — Desbaterile Academiei în 1896—7

4,50

» XIX. — *Memoriile Secțiunii Istorice*.

3.—

Domnia lui Ioan Caragea. — Biserica română, de *V. A. Urechiă*.

1,60

August și literații, de *I. Kalinderu*.

—,35

Pretendenți domnești în secolul XVI, de *N. Iorga*

1.—

» XX. — Desbaterile Academiei în 1897—8

4,50

» XX. — *Memoriile Secțiunii Istorice*.

5.—

Domnia lui Ioan Caragea, 1812—1818. — Biserica. — Școalele. — Cultura publică, de *V. A. Urechiă*

1,20

Primul proiect de Constituțiune a Moldovei din 1822, de *A. D. Xenopol*.

—,60

Bucureștii până la 1500, de *G. I. Ionescu-Gion*.

—,30

Manuscrise din bibliotecii străine relative la Istoria Românilor (Intâil memorii), de *N. Iorga*

—,60

Literații opozanți sub Cezari, de *Ion Kalinderu*

—,30

Justiția sub Ioan Caragea, de *V. A. Urechiă*.

1,60

Documente nouă, în mare parte românești, relative la Petru Șchiopul și Mihailu Viteazul, de *N. Iorga*

1.—

Indice alfabetic al volumelor din *Anale* pentru 1888—1898

2.—

Tom. XXI. — Desbaterile Academiei în 1898—9

5.—

» XXI. — *Memoriile Secțiunii Istorice*.

6.—

Manuscrise din bibliotecii străine relative la istoria Românilor (Al doilea memoriu), de *N. Iorga*

1.—